

IDENTITATE ȘI ALTERITATE METALINGVISTICĂ ÎN DISCURSUL MEDIATIC ROMÂNESC²

1. Introducere

Dacă presa românească de informare și de opinie vorbește cititorilor despre situații și fapte din spațiul public – prezentate nu ca realitate brută, ci ca evenimente construite de organul mediatic (Charaudeau, 2008: 16) –, nu rareori se întâmplă ca în paginile unor publicații apreciate de publicul-țintă să-și facă loc articole în care, sub o formă ori alta, ni se dezvăluie „priviri” ale autorilor asupra limbajului folosit de ei sau de confrăți de-ai lor din presa scrisă și audio-vizuală, de ceilalți membri ai comunității lingvistice și culturale din care fac parte. Comentarii mai ample ori simple perifraze explicative, sinonime ori eteronime plasate între virgule, paranteze sau linii de pauză, eventual scrise în italice sau notate între ghilimele, deschid o fereastră spre universul intim, cu caracter subiectiv, preponderent afectiv, al relației vorbitorului cu limba pe care o folosește în comunicare. Și ne conving totodată de existența, în comportamentul fiecăruia dintre noi, ca vorbitori integrați / integrabili în procesul fără de sfârșit al comunicării umane, a unei atitudini / activități metadiscursive necunoscute celorlalte specii de viețuitoare. Manifestările unei astfel de atitudini sau de activități pot fi studiate cu succes în cadrul modelului Imaginarului lingvistic, elaborat în Franța, la sfârșitul anilor 70 ai secolului trecut, de cercetătoarea Anne-Marie Houdebine-Gravaud.

O analiză a „urmelor” activității metalingvistice prezente în discursul mediatic ne poate oferi informații concludente cu privire la felul în care noi, românofonii din România, ne raportăm în prezent la limba noastră. Și ne poate arăta și care sunt reacțiile de parteneri în cadrul comunicării globale ale unei părți a publicului cititor românesc, în confruntarea lui cu problemele plurilingvistului și ale interculturalității în contextul Europei de azi.

2. *Limba noastră, limba altora* – mijloace alternative de construire a reprezentărilor vehiculate în presa scrisă românească

În numărul 586 / 7-13 mai 2015 al hebdomadarului *Dilema veche*, în cadrul obișnuitei sale rubrici din paginile publicației, profesorul Vintilă Mihăilescu

---

² Lucrarea a fost susținută în plenum conferinței internaționale *Lexic comun / lexic specializat. Interculturalitate și plurilingvism în context european*, Galați, 11-12 iunie 2015.

propune un titlu care îi poate intriga pe cititori din mai multe puncte de vedere: "Luna mai, Grumpy și mama florilor" (p.3). Citindu-l, ne-am întrebat mai întâi ce legătură ar putea avea cu antropologia, specialitatea domniei-sale, conținutul pe care titlul citat ne invita să ni-l închipuim, apoi am încercat să înțelegem ce ar justifica alăturarea numelor *Grumpy* și *mama florilor*. Frământarea provocată de respectiva alăturare de nume a crescut chiar când am observat, cam pe la mijlocul textului, secvența:

"Grumpy *c'est moi!* Iar *mama florilor*, **zisă și zâna zorilor**, este, după cum poate ați bănuțit, Ana, soția mea."

Grumpy, mama florilor, zâna zorilor ...nume care trimit fără îndoială la lumea basmelor, dar nu la aceleași basme... Dacă *mama florilor, zâna zorilor* duc indubitabil cu gândul la basmele românilor, atât de îndrăgite de cei mici, ce caută *Grumpy* lângă făptura diafană, frumoasă și generoasă pe care orice copil visează s-o întâlnească? Un personaj din basme și el, dar unul aparținând unui univers total diferit, un personaj cunoscut românilor mai curând sub numele de *Morocănosul*... Oare autorului articolului să-i fi fost cunoscut exclusiv ca *Grumpy*? De aceea să fi precizat, chiar în primele rânduri ale textului, printr-o construcție pleonastică: "[...] răspunde, cam placid, *morocănosul Grumpy*"? Desigur, o mirare și mai mare provoacă enunțul exclamativ "*Grumpy c'est moi!*" Cât despre posibila legătură dintre antropologie și conținutul – presupus de cititor – al articolului, textul trebuie parcurs până la ultimul cuvânt spre a se găsi un posibil răspuns la naiva întrebare inițială.

Colaborator constant al publicației, profesorul Mihăilescu și-a făcut, în fond, datoria, în conformitate cu obiectivele generale ale presei scrise, dar și cu scopul, profilul și exigențele hebdomadărului *Dilema veche*: textul publicat a propus publicului țintă – un public cultivat, capabil să guste „enigmele culturale” și să găsească o reală satisfacție în rezolvarea unor asemenea „enigme” – o chestiune bazată pe observarea lumii reale, a actualității, care se transformă pe nesimțite într-un subiect de reflecție, delicat, dar nu mai puțin temeinic ancorat în problematica antropologiei, prezentarea subiectului de reflecție fiind, pe de altă parte, făcută într-o manieră atractivă, incitantă, foarte potrivită pentru a trezi interesul cititorilor, pentru a-i seduce.

Poate tot din grijă pentru asigurarea funcției de seducție a textului destinat publicației *Dilema veche*, același autor și-a intitulat articolul apărut în numărul 561 / 13-19 noiembrie 2014 (p. 3) „Breaking news: People matter!” Alegerea titlului poate avea și alte explicații: o constatare care pare a-l surprinde pe profesorul Vintilă Mihăilescu – nemulțumirea românilor cu credite în franci elvețieni îi scoate, după toate aparențele, pe guvernanți din starea de pasivitate pe care o arată de regulă în cazul unor evenimente ce afectează pe neașteptate și în mod profund, evident în

sens negativ, viața acestora – merită prezentată ca în presa audio-vizuală, adică așa cum titrează televiziunile: „Breaking news”, pentru a fi mai percutantă. Sau: alegerea titlului a fost determinată de dorința autorului de a-și declara apartenența la comunitatea intelectualilor cu o anumită formație profesională, cu anumite lecturi și cu un anumit stil de comunicare, marcat destul de des de expresii în limbi străine, mai cu seamă de englezisme. Oricare ar fi explicația corectă, se vede că, de data asta, semnatarul articolului consideră necesară prezența unui comentariu metalingvistic. Un întreg paragraf, destul de consistent, plasat chiar la începutul articolului, vorbește despre originea expresiei – titlul cărții de succes *Culture matters*, lucrare editată în 2000 de „faimosul Huntington, împreună cu colegul său de la Harvard, Lawrence Harrison” –, despre aplicarea expresiei la alte domenii, în sfârșit despre ultima „descoperire” în direcția amintită: „*people matter*. Ca să vezi, **(și) oamenii contează!...**” Este un fel foarte potrivit de a apropia cel puțin de cititori, adică de o parte a membrilor comunității lingvistice în sânul căreia trăiește (și) profesorul Mihăilescu, o realitate culturală străină, un segment din orizontul politic, economic, cultural al *altora*.

Cu ce instrumente de natură conceptuală și în cadrul cărui model teoretic ar putea studia lingvistul astfel de fragmente de discurs metalingvistic – sau epilingvistic, după anumiți cercetători –, care-și fac apariția în diverse tipuri de texte de presă, reprezentând o condensare sau o cristalizare a discursului mediatic?

Ne vom opri aici la modelul elaborat de Anne-Marie Houdebine-Gravaud în 1975, în teza sa de doctorat redactată sub conducerea lui André Martinet, în jurul conceptului de Imaginar (social și) lingvistic, conceptualizare reluată ulterior și discutată ori ilustrată prin diverse exemple în numeroase articole.

3. Comportament epilingvistic, discurs metalingvistic, Imaginar lingvistic

După cum precizează chiar creatoarea modelului, a conceptului însuși de Imaginar lingvistic ca instrument de lucru util lingvisticii generale, într-un interviu realizat în 2002 de una dintre doctorandele sale, Evangelia Adamou (2008: 39-43), teoretizările personale au pornit de la observația că până și vorbitorii unor limbi care au exclusiv tradiții orale fac remarci de ordin normativ-prescriptiv, sunt capabili să se distanțeze de propriul lor discurs, să-l evalueze, să-l compare cu al altora, să emită judecăți sumare asupra calității limbii utilizate într-o situație de comunicare. Ceea ce a îndreptățit-o pe Anne-Marie Houdebine să vorbească despre

„l’universalité de l’Imaginaire linguistique, activité de <regard sur la langue>, de <mise à distance> des fonctions référentielles (comme dit Jakobson) ou communicationnelle (Martinet) ou encore symbolique.” (Adamou, 2008: 39).

Fără a găsi utilă distincția *activitate metalingvistică / activitate epilingvistică*, al cărei ultim termen provine din teoria culioliană a operațiilor enunțiative [1],

cercetătoarea afirmă că enunțurile exprimând judecata vorbitorilor asupra limbii utilizate de ei, dar și de ceilalți, nu sunt când *epilingvistice*, când *metalingvistice*, în funcție de vorbitor, ci exclusiv *metalingvistice*, metalimbajul vorbitorilor fiind uneori mai apropiat de cel foarte tehnic, al lingviștilor, alteori mai apropiat de limbajul comun. Cât privește interesul conceptului de Imaginar lingvistic pentru lingvistica generală, acesta poate fi mai corect perceput dacă se are în vedere fenomenul general al *schimbărilor* în limbă ori ideea de *sincronie dinamică* atât de importantă pentru André Martinet (vezi și noțiunea de „*épaisseur synchronique*” prezentă la Anne-Marie Houdebine). Zona în care poate interveni Imaginarul lingvistic este aceea a *cauzalităților interne și externe, sistemice și sociale*:

“Dans ce cadre ce que font les sujets parlants et ce qu’ils croient faire, ce qu’ils s’imaginent qu’ils disent ou qu’il faudrait dire, ont peut-être – prudence oblige – une influence sur l’évolution linguistique. Influence parfois repérée en termes de *causalités sociales* qu’il s’agisse d’invention lexicale (de désignations nouvelles) ou de tournures en voie de figement. Mais pour celles-ci comme pour celles-là, il a fallu un locuteur ou une locutrice et que son message fasse imposition, convention; [...]” (Adamou, 2008: 42).

Omul este o ființă istorică și socială, spune Anne-Marie Houdebine.

“[...] on pourrait donc ranger ses discours comme des *causalités externes (causalités sociales)* ce qu’indique l’usage du terme de *représentations sociales* chez certains de nos collègues”. Pe de altă parte, „en tant qu’être singulier, avec une histoire singulière lui permettant de *se détacher de son groupe de naissance ou au contraire de s’y engluer dans un communautarisme féroce mais identitaire* [sublinierea noastră] – je songe alors à d’autres imaginaires moins linguistiques que vestimentaires! –, il développe une parole singulière: notre fameuse notion d’*idiolecte* (langue particulière au sens de système linguistique particulier, proche de la *lalangue* lacanienne!)” (Adamou, 2008: 42-43).

Rostul acestor lungi citate este în primul rând de a arăta că modelul Imaginarului lingvistic are cel puțin tot atâtea legături cu anumite teorii psihanalitice pe cât are cu sociologia – aspect mult mai intens studiat până azi – și, în al doilea rând, de a explica de ce mulți cercetători, dar nu Anne-Marie Houdebine însăși [2], fac apel la conceptul de Imaginar lingvistic când studiază problema *identității* vorbitorilor luând în calcul ca prim factor *limba* în care se exprimă în diversele situații de comunicare.

Comportamentul epilingvistic al vorbitorului, activitatea sa metalingvistică presupun totdeauna existența unor *norme*. *Normă, uzaj, întrebuițări concrete* ale unei varietăți ce se bucură de legitimare socială, întrebuițări supuse autoevaluării și evaluării din partea celorlalți membri ai grupului, *normalitate, gramaticalitate, acceptabilitate* – și contrariile lor –, iată noțiuni indispensabile oricărei priviri evaluative (vezi *reprezentări, opinii, atitudini, sentimente*) asupra discursului / discursurilor dintr-o comunitate lingvistică. Totuși, pentru a se evita orice idee de

ierarhizare calitativă, valorică, în cadrul modelului Imaginarului lingvistic se vorbește despre *norme obiective (statistice și sistemice)* și *norme subiective (comunicaționale, fictive, prescriptive)*, cele *subiective* fiind menite să explice creativitatea lingvistică dinamică a subiectului vorbitor – de unde termenul de *imaginar* –, fără a-l reduce brutal și nejustificat la grupul căruia îi aparține. În conceptul de Imaginar lingvistic se conjugă individualul și colectivul, căci în produsul *activității epilingvistice* sau *metalingvistice* a fiecărui – și a oricărui – vorbitor se întâlnește raportul lui primar cu limba învățată întâi și întâi, cu maniera în care a învățat-o în sânul comunității din care face parte, cu ceea ce știe despre felul în care este privită această limbă în grupul de apartenență, cu tot felul de presiuni sociale „integrate, incorporate, filtrate de subiect” (Houdebine, 2008 a: 26). Este probabil mai clar acum de ce Imaginarul lingvistic este definit de autoarea modelului ca

„<le rapport du sujet à [la] *lalangue* (Lacan) et à *La Langue* (Saussure) repérable par ses commentaires évaluatifs sur les usages ou les langues> (versant unilingue ou plurilingue des évaluations linguistiques).” (Houdebine, 2008 b: 35).

Imaginarul lingvistic este un concept de bază pentru lingvist, un element fundamental al unui model care ține seama în chip fericit de următoarele realități (vezi și Cancedda, Castets, Crochu, Dumazel, Hillairet, Mahe, Mirande, 2008: 70-74):

- limba este instrumentul privilegiat al *construcției identitare*. Așa cum felul cuiva de a se îmbrăca permite observatorului atent și experimentat să stabilească, până la un punct și pe un anumit plan, identitatea acelei persoane, la fel și limbajul utilizat într-o situație de comunicare dată poate permite celor din jur să stabilească mai mult sau mai puțin precis ce identitate socio-profesională ori socio-culturală, ce origine are vorbitorul (vezi cazul personajului principal feminin din piesa de teatru *Pygmalion* de G.B. Shaw);

- limba este și instrumentul privilegiat al *integrării sociale*. Ca vorbitori, facem eforturi mai mult sau mai puțin susținute de a vorbi ca membrii grupului căruia dorim sau sperăm – din rațiuni extrem de diverse – să-i fim atașați de către ceilalți, sau de care dorim să fim recunoscuți și acceptați (avându-i acum în vedere pe indivizii din interiorul grupului vizat) (vezi cazul românilor stabiliți în Franța care, din dorința de a asigura *integrarea* perfectă, totală a copiilor lor în comunitatea lingvistică ce-i găzduiește acum, având un *imaginar cultural anihilant* din vremea când trăiau încă în țara de origine și fiind ferm convinși că o limbă ca româna nu le-ar folosi la nimic celor tineri în noua lor viață, la adăpostul unei noi identități, au refuzat să le transmită limba maternă, limba română; pentru astfel de “cazuri”, vezi Felicia Dumas, 2008: 98-99).

Vorbitorul se raportează mereu, sub aspectul limbajului folosit, la cei cu care vorbește, în prezența cărora vorbește sau chiar despre care vorbește la un moment

dat; în același timp, el este observat, evaluat, catalogat, identificat ca aparținând unei categorii sociale apreciate sau disprețuite, este acceptat sau respins de un grup de locutori, tot pe baza felului în care folosește limba – la nivel fonetic, grammatical (morfolologic și sintactic), precum și semantic – pentru a se exprima în comunicare. *Identitatea* [3] vorbitorului se confruntă permanent cu *alteritatea*.

4. *Identitate și alteritate metalingvistică în discursul mediatic*

În cadrul stabilit mai sus, vom discuta câteva dintre exemplele și situațiile mai interesante descoperite în producțiile discursive oferite de publicațiile *Dilema veche*, *Cașavencii*, *România literară* din anii 2011, 2014 și 2015.

În virtutea normelor *subiective*, mai cu seama a celor *fictive*, implicate de Imaginarul lingvistic al unor colaboratori – jurnaliști de profesie, dar și scriitori sau profesori – pe care îi regăsim frecvent în paginile publicației *Dilema veche*, în virtutea reprezentărilor, opiniilor, sentimentelor pe care aceștia le au ca specialiști cu o formație, să credem, solidă primită în școală, este firesc să apară, cel puțin din timp în timp, articole care deplâng starea actuală a limbii române, mijloc de comunicare „maltratat” în fel și chip de foarte mulți vorbitori: limba română este „agresată”, supusă „colonizării” și „asupririi” de către agresorul „barbanist” (< barbar + colonist), uneori chiar „habarnist, *mais passons*”. (Radu Paraschivescu, „Barbarii de tirani ai limbii”, *Dilema veche*, 588 / 21-27 mai 2015, dosarul BARBARII, p.V). Judecățile de valoare exprimate de autor sunt afirmații peremptorii, care nu par a admite vreo încercare de contestare. Dar se sprijină ele oare pe un imaginar social și lingvistic împărtășit de toți membrii grupului căruia îi aparține vorbitorul? Cât de numeros este, în realitate, acest grup? Și ce fel de reprezentări ale raporturilor lor cu limba maternă au membrii grupului? Cred ei oare într-o limbă română *ideală* la care se pot raporta ca să evalueze „calitatea” limbajului utilizat de cei din jur? Însuși autorul textului menționat are îndoieli.

Deși se vede clar opoziția instituită de autorul articolului între propria *identitate metalingvistică* și *alteritatea metalingvistică* a „barbarilor de tirani ai limbii”, a „celorlalți” – între care se pot afla, de ce nu?, și cititorii, sau cel puțin unii dintre ei –, nu de felul acesta de manifestări ale atitudinii metalingvistice a vorbitorului în discursul mediatic produs ne propunem să ne ocupăm aici, fiindcă exemplele de acest gen amintesc prea tare de misiunea mult huliților „puriști” ironizați în repetate rânduri de adevărații oameni de cultură, spirite libere și tolerante capabile să înțeleagă în profunzime dinamica unei limbi „vii”.

Așa cum s-a văzut deja mai sus, activitatea metalingvistică a locutorului jurnalist se manifestă și când acesta folosește în discursul său anumite expresii (mono sau bilingviale) din limba maternă, limba română – limbă de stat pe aceste meleaguri –, limba mării majorității a membrilor comunității noastre lingvistice și culturale.

În editorialul „Din dragoste” semnat de Doru Bușcu în *Cașavencii* nr. 18 / 6-12 mai 2015, p. 23, apare secvența: „Dragostea te îmbunătățește. **Așa cum se spune**, te face mai bun.”

Alegerea făcută de ziarist în prima fază, verbul *a îmbunătăți*, pare nepotrivită, în dezacord cu norma limbii române literare sau standard, care acceptă *a îmbunătăți ceva*, dar nu *pe cineva*. Ziaristul a optat pentru această construcție aparent greșită din diverse motive, cu diverse scopuri, care devin toate clare dacă ne amintim ce fel de profil are hebdomadarul *Cașavencii*, în ce termeni au judecat și judecă marea majoritate a românilor „aventura sentimentală” a primarului Gheorghe Nichita de la Iași, dar și dacă repunem enunțul în contextul lingvistic din care l-am extras:

„Povestea despre tine ajunge, prin dragoste, o minunată și tandră minciună de *self-improvement*, un basm prin care se naște, dintr-un neisprăvit, un primar, un ministru sau un președinte pe care îl iubesc blondele. Dragostea te îmbunătățește.”

Enunțul de care ne ocupăm este deci cumva o transpunere în limba română a conținutului vehiculat de englezismul utilizat anterior de ziarist. Atât din perspectiva traducerii, cât și din cea a mecanismelor derivaționale ale limbii române, prima alegere a vorbitorului pare a se explica, dacă nu chiar a se justifica... Totuși, norma limbii standard a fost încălcată, atât din unghiul semanticii cât și din cel al sintaxei. Interesant e că, de data aceasta, norma, corectitudinea aparțin *celorlalți*. Cel puțin așa suntem lăsați să credem, dar asta tocmai fiindcă, în realitate, și ziaristul face parte din grupul celor care se exprimă corect ori pe care el și-i reprezintă astfel... Cinstit, de bună credință, vorbitorul recunoaște că a greșit și face rectificarea convenită, cu diplomație: „**asa cum se spune**, te face mai bun.” Revenim la exprimarea „normală”, autorul articolului fiind convins că cititorii vor descoperi singuri motivele de ordin pragmatic care l-au împins la o alegere „greșită” în primă instanță.

Mult mai modeste sunt mărcile activității metalingvistice a colaboratorului publicației *Dilema veche* în cazul deja discutat: *mama florilor*, *zisă și zâna zorilor*. Idiolectul autorului, sau cel puțin maniera de a se exprima adoptată în situația dată, conține formula bilingvistică *mama florilor*. Orice vorbitor român o înțelege și percepe imediat și încărcătura afectivă pe care o poartă eticheta denominativă aleasă de locutor. Totodată, acesta știe că numele cu care basmele copilăriei au familiarizat întreaga comunitate lingvistică și culturală românească este *zâna zorilor*. Un gest de solidaritate cu masa *celorlalți*, grija de a sublinia faptul că se integrează pe deplin în această masă de vorbitori îl fac pe semnatul articolului să recurgă la construcția citată. În același timp, utilizarea în paralel a celor două nume, între care, în cazul de față, nu vedem o simplă relație de sinonimie, este o bună ocazie pentru autor de a asemui o ființă vie, reală, pe soția lui, Ana, cu o

făptură fictivă, un foarte îndrăgît personaj de poveste, ceea ce deschide cititorului atent o fereastră – surprinzătoare, dar cu atât mai emoționantă – spre universul afectiv care-i umple sufletul (de antropolog, deci de om de știință).

Foarte numeroase sunt, în special în *Dilema veche*, articolele – distribuite între diverse rubrici – în care, la un moment dat, ori în mod repetat, autorii introduc expresii din diferite limbi ce nu fac totdeauna, cel puțin la prima vedere, figură de elemente absolut necesare.

„Dacă vrem să rămânem uniți, atunci acest lucru se va face prin cultură. **Adică** <*citizens driven through culture*>. ” („Cultura costă, dar practicarea culturii aduce bani”, *Dilema veche*, 569 / 8-14 ianuarie 2015, Dosarul „Best of 2014 – Interviuri”, p.VIII)

Ceea ce este exprimat clar, în limba română, într-un prim enunț este reluat apoi, imediat, sub forma unui enunț formulat în limba engleză, fiind utilizat adverbul conector *adică* pentru a atrage atenția tuturor cititorilor că între cele două enunțuri emise în limbi distincte există o relație de echivalență semantică. Cel de-al doilea enunț era oare indispensabil? De ce să-l fi introdus ziaristul (Matei Martin) în text? Ca să sublinieze odată în plus că transcrie de fapt fragmente dintr-un interviu cu managerul cultural Hugo de Greef? Ca să dea un plus de autenticitate discursului persoanei intervievate? Dacă a făcut-o pentru sporirea autenticității respectivei producții discursive, raportate sub forma discursului direct, ar fi trebuit, credem, să aibă grijă la ortografierea cuvintelor englezești, astfel încât cititorii să nu găsească în textul său substantivul *trough*, total nepotrivit în enunț, în locul prepoziției *through*. (Din păcate, astfel de greșeli în ortografierea unor cuvinte englezești și mai ales franceze apar foarte frecvent chiar într-o publicație de calitate ca *Dilema veche*, ceea ce, după părerea noastră, se răsfrânge negativ și asupra ziaristilor colaboratori și asupra publicației.)

Într-un alt punct al aceluiași interviu publicat de Matei Martin, termenul care apare mai întâi – poate tot din grijă pentru autenticitatea discursului – este termenul englezesc:

„Și aici intervin aspecte culturale. Un istoric vorbește, de pildă, de **o așa-numită** <*coffee border*>, de o frontieră stabilită în funcție de consumul de cafea, care e, și acesta, un fenomen cultural.” (*Dilema veche*, 569 / 8-14 ianuarie 2015, VIII)

Pentru a introduce termenul englezesc în enunț, termen desigur neintegrat nici fonetic nici morfologic în limba noastră, vorbitorul ziarist este nevoit să recurgă la un artificiu: formula cu funcție metalingvistică *o așa-numită*. Considerând probabil că publicul românesc nu este încă familiarizat cu conținutul referențial al expresiei-termen din engleză, Hugo de Greef el însuși – sau poate intervievatul ușor „ajutat”, în momentul transcrierii dialogului, de ziarist – adaugă, cu element de legătură $\emptyset$ (zero), o perifrază explicativă. O realitate aparținând orizontului cultural al *altora* este astfel făcută cunoscută publicului românesc, cu eticheta

denominativă din limba de origine, dar și cu explicațiile necesare, traduse apoi în limba comunității lingvistice din care face parte cel care a consemnat interviul.

În multe articole apar expresii din câteva limbi străine, sau, mai rar, din latină, adesea – dar nu totdeauna – traduse ori explicate prin diverse perifraze în limba română, care par a avea rol sau funcții distincte în discursul ziariștilor. Se știe că prezența unor astfel de expresii, cărora nu le-am atribui statutul de „împrumuturi”, răspunde unei relații variabile a vorbitorului cu limba din care provin și cu limba în care alege el să se exprime la un moment dat. Nu putem compara, în absența unor analize extrem de atente ale factorilor istorici, geografici, politici, culturali care pot decide pentru ce optează locutorul, prezența numeroaselor expresii românești în textele franțuzești ale lui Panait Istrati, cu prezența anumitor englezisme în discursul unor vorbitori români de azi, cu cea a unor expresii curențe anglo-americane sau franceze în vorbirea locuitorilor din Québec care pot utiliza încă *joual*-ul, sau cu prezența unor cuvinte din limbi africane în textele literare ale unor scriitori africani de expresie franceză.

În editorialul „Pentru cine scriem?” semnat de Nicolae Manolescu în *România literară* nr. 18 / 1 mai 2015 citim:

„Autorul este unul din primii disidenți ruși, ajuns în lagăr pentru scrierile lui, apărute sub pseudonim și în *samizdat* (clandestin) în Uniunea Sovietică și expediate în Occident. (p. 3)

Cu puterea lui evocatoare, *samizdat* trebuie să dea o notă mai vie, mai accentuată de autenticitate atmosferei de spaimă și teroare către care ne îndreaptă deja gândul cuvinte ca *disidenți ruși* sau *lagăr*. Un cuvânt acum bine cunoscut nouă – care este totuși urmat de traducerea sa aproximativă în limba română – plasat, pentru orice eventualitate, între paranteze de autorul editorialului, un „mesager” „străin” al unei *alterității* de care ne-am apropiat cândva primejdios de mult și pe care probabil nu trebuie să o uităm prea curând...

„Cunoscând regula „*follow the money*” („urmărește banii”) după care se ghidează orice investigație [...] de peste Ocean, imaginația mi s-a dezvoltat brusc și am început să-i văd [...]. Evident, în toate deciziile politice ale statelor se poate aplica tot celebrul „*follow the money*”. Astfel încât administrația americană are tot interesul să afle cât de repede despre ce este vorba.” (Gabriel Giurgiu, „Macrohard”, *Dilema veche*, 556 / 9-15 octombrie 2014, p.6)

Cum să interpretăm opțiunea domnului Giurgiu pentru expresia provenind dintr-un alt univers social, politic, cultural, dintr-un sistem de gândire diferit de al nostru [4]? Să fie la mijloc doar grija pentru o exprimare tehnică precisă, bazată pe o bună documentare, pe cunoașterea literaturii de specialitate? Să fie vorba și despre dorința vorbitorului ziarist de a arăta cititorilor că și-a însușit nu numai o terminologie nouă, ci și un mod de gândire nou, în măsură să diagnosticheze rapid problemele, să identifice cauzele, să deslușească metodele de analiză și soluțiile potrivite, altfel spus un mod de gândire și de lucru eficient? La care de altfel a și aderat, cu care se identifică deja în situația dată? Cel puțin aici formula (tehnică) provenind dintr-un alt

patrimoniu spiritual pe care o preia ziaristul este corect utilizată, ortografiată, tradusă în limba română. Din păcate, lucrul acesta nu se întâmplă totdeauna, ceea ce îi poate face pe unii cititori avizați să se îndoiască de calitatea informațiilor / cunoștințelor autorului colaborator al publicației *Dilema veche*...

În articolul său intitulat „Societăți în trafic” (*Dilema veche*, 556 / 9-15 octombrie 2014), profesorul Vintilă Mihăilescu pornește de la obiceiul românilor aflați la volan de a mulțumi „cu luminile mașinii, cu un cuvânt sau cu un zâmbet” celor care le fac un gest de prietenie în trafic neclaxonându-i imediat ce se schimbă culoarea stopului, lăsându-i să-i depășească sau să iasă în fața lor de pe o străduță laterală etc., obicei despre care dorește să afle dacă mai există și la alte „nații de prin Europa”. La întrebarea pusă prietenilor din diverse țări europene: Bulgaria, Serbia, Grecia, Italia, Germania, Austria, Olanda etc., primește un răspuns afirmativ ori negativ pe care autorul articolului îl rezumă în limba română. Situația se schimbă însă când este vorba despre prietenii din Franța și Anglia:

„În Franța, *pas très souvent mais oui, ça arrive*. În Anglia, *never heard about*, poate un semn cu mâna în cazuri excepționale”. (p.3).

Nicio traducere, niciun amănunt explicativ... Probabil că semnatul articolului este convins că toți cititorii români înțeleg răspunsurile date în aceste două limbi, fără a fi nevoie să fie „ajutați”. Pe de altă parte, se simte cât de atașat este profesorul Vintilă Mihăilescu de universul spre care deschide nenumărate ferestre limba franceză; ori limba engleză...Prezența în articol a enunțurilor formulate în cele două limbi – și numai în cele două – este dovada clară a rolului reprezentărilor, al normelor fictive pe care se întemeiază Imaginarul lingvistic în cazul de față.

Tot de norme subiective, dar poate mai mult de componenta estetizantă a acestora, este vorba și în situația următoare, care implică apariția – nu neapărat necesară – într-un articol a expresiei *esprit de l'escalier*, însoțită de explicații destul de ample ce trimit la un fond cultural binecunoscut vorbitorului ziarist, pe care el vrea să-l facă cunoscut cititorilor săi, să-l introducă în mod corect, ca ceva *diferit*, dar meritând a fi reținut [5], în viziunea lor despre *celălalt*:

„Nici în vreo confruntare verbală n-am fost și nu sunt mai răsărită. În fața tupeului pâcios [...] nu pot să fac mai mult decât să mă blochez [...]. Abia mult timp după consumarea momentului îmi vin și mie replicile. <Pfuai, ce i-aș mai fi zis-o! Praf îl / făceam!> E un *esprit de l'escalier* ca la carte. *Expresia vine de la Diderot care, în „Paradox despre actor”, pomeneste de replicile strălucitoare la provocarea unuia sau altuia, dar care-ți vin abia după ce părăsești adunarea cu pricina, abia când tu deja ai coborât scările.*” (sublinierea noastră) (Selma Iusuf, „Fraierii de serviciu”, *Dilema veche*, 562 / 20-26 noiembrie 2014, p. 13)

5. În loc de încheiere

Socotim că limba română nu ar avea decât de câștigat dacă, funcționând în continuare ca prim semn al *identității* noastre și ca mijloc de *identificare*, ar integra în mod rațional, cu măsură și înțelepciune, *diferența*, printr-o atitudine de deschidere „luminată” față de patrimoniul spiritual al *celorlalți*.

Este ceea ce face, cu competență și tact, profesor dr. Rodica Zafiu (Facultatea de Litere a Universității din București), în cadrul binecunoscutei sale rubrici „Cuvinte nepotrivite” din hebdomadarul *Dilema veche*. Fără a recurge la citate din comentariile totdeauna exacte, la obiect, ponderate și pe deplin lămuritoare care însoțesc bogatele exemple din fiecare articol, vom aminti textul consacrat lui *selfie* (*Dilema veche*, 569 / 8-14 ianuarie 2015, p.4) sau pe cel consacrat perechii *seif – safeu* (*Dilema veche*, 584 / 23-29 aprilie 2015, p. 4) și mai ales textul intitulat „Un *musai*” (*Dilema veche*, 556 / 9-15 octombrie 2014, p.4), din care aflăm de pildă că, intrat în română ca în multe alte limbi vorbite pe continentul nostru, englezescul *must* – sub formă de substantiv: *un must* – suferă aici două „tratamente” distincte, foarte probabil din cauza omonimiei din aspectul scris al limbii cu numele unei apreciate băuturi de toamnă: i se preferă adesea construcțiile englezești echivalente cu *must*, dar specializate pentru tipul de obligație: *must-have*, *must-see*, *must-read*, sau este înlocuit „printr-un cuvânt românesc mai vechi, asemănător din multe puncte de vedere”: *musai* (*un musai*) – ceea ce arată „detașarea ironică și dispoziția ludică” a vorbitorilor români.

Dar contribuțiile profesoarei Rodica Zafiu – și rubrica respectivă în sine – nu au nimic surprinzător sau neașteptat ca substanță, ca apariții jurnalistice. De aceea considerăm util să semnalăm, în încheiere, două articole care dau greutate și totodată propun un fel de soluție-răspuns subiectului nostru, colocviului nostru: „Ce desparte România de Moldova?”, text semnat de Iulian Comănescu în *Dilema veche*, 572 / 29 ianuarie – 4 februarie 2015, p.20, și „Franța – <la *rentrée*> – sau reluarea vieții de zi cu zi”, amplu articol semnat de cunoscutul dramaturg și jurnalist de la RFI, Matei Vișniec, în Dosarul „Vacanța s-a terminat” din *Dilema veche*, 396 / 15-21 septembrie 2011, p. IV.

Spicuim din primul articol:

„ [...] meniurile de la București și Chișinău sunt în limba română, perfect inteligibile mutual. Nici *cafea americană*, nici *espresso lung* nu sunt greșeli de limbă, ci doar denumiri de dată recentă, apărute fie sub influențe culturale diferite, fie, în alte cazuri, spontan, într-unul din locuri [6]. [...] Ceea ce desparte România de Moldova e (deocamdată cel puțin) superficial, recent, achiziționat. De unit, ne unesc însă o mie sau două mii de ani de limbă și trecut comun. Depinde ce vom ști să facem cu el.”

Iată acum și ce putem găsi în cel de-al doilea:

„Limba română nu dispune de un echivalent pentru [cuvântul francez *rentrée*] care înseamnă de fapt reluarea activității generale, a vieții de zi cu zi, a ritmului ordinar (și chiar banal) de viață după vacanțele de vară. În Franța însă, acest cuvânt ține de o

întreagă stare de spirit, el este acompaniat de o gigantică mișcare a societății, de o deplasare fizică în spațiu a câtorva milioane de persoane. Cuvântul are și ceva magic pentru că degajă, doar la simpla pronunțare, un fel de febrilitate. [...] Francezii își urează [...] la început de septembrie, *bonne rentrée*, tot așa cum pe întâi ianuarie își spun *bonne année*." *Rentrée des classes...*, *rentrée universitaire...*, *rentrée politique...*, *rentrée littéraire...*, *rentrée médiatique...*, *rentrée théâtrale...*, *rentrée sociale*. În sfârșit, ultima sintagmă: *les thèmes de la rentrée*. „Fiecare început de septembrie impune anumite teme politice în dezbateri, iar în prezent una dintre temele care pare să fie bine lansată este cea a <insecurității>. Nu este de mirare – în acest moment francezii trăiesc o perioadă electorală, în perspectiva prezidențialelor de anul viitor. Ei sunt deci motivați pentru *une rentrée très chaude* – **altfel spus** fierbinte din punct de vedere politic.”

Poate că asta trebuie făcut, în perspectiva tematicii colocviului nostru, în contextul european actual: *diferențele* există, *identitatea celuilalt* nu se poate suprapune peste a noastră, noi nu putem fi *identici* cu *alții*, cu toți *ceilalți*. Și nici nu ne putem apropia, până la anularea completă a *diferențelor*, comportamentul, mentalitățile, realitățile materiale, tradițiile, universul cultural, civilizația unui alt popor, copiind sau imitând în mod irațional expresii ce-i sunt specifice și pe care le-am prinde aproape „din zbor”. Mai întâi să identificăm *diferențele* și să încercăm să le înțelegem bine, în profunzime. Să măsurăm, să cântărim, să comparăm. Și apoi, în absolută cunoștință de cauză, să încercăm să preluăm în mod inteligent de la *alții* ceea ce poate fi de folos *identității* noastre.

NOTE

- [1]. Cercetătoarea franceză apreciază că, atunci când a elaborat conceptul de Imaginar lingvistic, a fost preocupată nu atât de problema activității metalingvistice sau a funcției metalingvistice vizibile în cazul oricărui vorbitor, cât de cea a efectelor posibile ale acestei activități asupra dinamicii lingvistice în momentul în care vorbitorul devine conștient de diferența dintre felul lui de a vorbi și felul de a vorbi al celorlalți, ba mai și emite judecăți de valoare asupra respectivelor feluri de exprimare. „Ce qui me rapproche des travaux menés à la même époque par Labov et [de] sa notion d'*insécurité linguistique* plus que de ceux de Culioli. D'ailleurs il me semble que ces notions: *capacité* ou *activité épilinguistique* et *imaginaire linguistique* ne recouvrent pas de façon identique les objectifs qu'on leur assigne dans la théorie ou la description. Il me semble [...] que l'épilinguistique chez lui concerne l'activité cognitive et permet l'acquisition et le développement linguistique. L'*imaginaire linguistique* est tout aussi subjectif mais déjà aussi social, puisqu'il met en scène et le regard du sujet et l'écoute du groupe ou le fantôme de la langue légitimée, sinon légitime pour suivre Bourdieu, que je ne suis pas tout à fait, comme vous savez, puisque je préfère dire *légitimation sociale* ou *registre de langue légitimé* plus que *langue légitime*.” (Adamou, 2008: 40).
- [2]. Discutând despre *funcția identitară* a limbilor, Anne-Marie Houdebine admite că aceasta nu-și găsește locul cuvenit în modelul Imaginarului lingvistic. Interesant este faptul că, deși nu exclude posibilitatea integrării ei, ca *normă*, în model, nu se grăbește să modifice modelul în acest sens. După părerea domniei-sale, *funcția identitară* a limbii este

„toujours liée fictivement à une origine donnée comme identitaire et partant à une identité. Je dis *fictivement* ce qui indique que la fonction identitaire relève selon moi des normes fictives, les plus proches des fantasmes de l'être parlant. Car l'identité quel que soit le lieu de naissance du sujet et des traces qu'il lui laisse est rêvée, fantasmée. Imposée socialement, familialement, elle est re-construite par le sujet se figeant dans les moules proposés, ou les transgressant. Nulle assignation n'est obligatoire sauf dans le socius. Elle me paraît donc relever d'un *imaginaire* mais plus *social* que linguistique.” (Houdebine-Gravaud, 2009: 39-40).

- [3]. Pentru Julia Kristeva, aflată în căutarea profilului omului european, „*identitatea* nu e un cult, ci o întrebare”. (interviu difuzat la Radio România Cultural și consemnat de Matei Martin în *Dilema veche*, 562 / 20-26 noiembrie 2014, Dosarul „Și dacă Europa eșuează?”, p.VIII).
- [4]. Vezi și exemplul următor: „Strategia <*Easy come, easy go*>. Lectura este, chiar și pentru *les gourmets*, un bun remediu contra plictiselii. [...] Strategia <*Check & balance*>. Are efect pentru lărgirea sferei de interes – teme, genuri etc.” (Liviu Papadima, „Meserie!”, *Dilema veche*, 556 / 9-15 octombrie 2014, p. 4).
- [5]. Cred că același raționament este făcut și de profesorul Vintilă Mihăilescu într-un articol citat în partea de început a prezentei comunicări, în care amintește de cartea intitulată *Culture matters*. Într-adevăr, titlul este urmat de o traducere-explicație introdusă printr-un marcator metalingvistic: „[...] au editat o carte de succes intitulată *Culture matters*. **Cum ar veni**, cultura contează. Mai exact, și cultura contează, pe lângă economie și politică, întrucât poate influența economicul și politicul.” (*Dilema veche*, 561 / 13-19 noiembrie 2014, p.3).
- [6]. Vezi și alte exemple precum: *gât de porc / ceafă de porc, bilă de orez / garnitură (de orez), apă cu gaz / apă minerală; zacuscă* – cuvânt cu semnificații distincte în fiecare limbă; sau, pe alt plan, *titră / burtieră, sufleur / prompter*.

BIBLIOGRAFIE

- Adamou, Evangelia (2008). *Sur l'activité métalinguistique. Interview d'Anne-Marie Houdebine* (2002), „Séméion. Travaux de sémiologie”, n° 7, p. 39-43.
- Cancedda, Amandine, Castets, Maïlys, Crochu, Tiphonie, Dumazel, Marion, Hillairet, Julie, Mahe, Laëtitia, Mirande, Céline (2008). *Une fiction morale comme justification de la langue idéale*, „Séméion. Travaux de sémiologie”, n° 7, p. 65-74.
- Canut, Cécile (2008). „Des grains dansant dans la poussière du visible. Imaginaire linguistique et sujet parlant”, *Séméion, Travaux de sémiologie*, n° 7, p. 75-91.
- Dumas, Felicia (2008). *Imaginaires linguistiques et culturels dans la transmission des langues dites maternelles: le cas du roumain en France*, „Séméion. Travaux de sémiologie”, n° 7, p. 95-103.
- Florea, Ligia Stela (coord.) (2011 a). *Gen, text și discurs journalistic*, București: Tritonic.
- Florea, Ligia Stela (coord.) (2011 b). *Aspects de la problématique des genres dans le discours médiatique*, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință.
- Fodor, Ferenc (2008). *L'analyse des imaginaires culturels et de leur dynamique: questions théoriques et méthodologiques*, „Séméion. Travaux de sémiologie”, n° 7, p. 57-63.
- Houdebine, Anne-Marie (2008 a). *L'imaginaire linguistique et son analyse*, „Séméion. Travaux de sémiologie”, n° 7, p. 17-30.
- Houdebine, Anne-Marie (2008 b). *Imaginaire linguistique (Théorie de l')*, „Séméion. Travaux de sémiologie”, n° 7, p. 35-38.

- Houdebine-Gravaud, Anne-Marie (2008). *Théorie de l'imaginaire linguistique: de l'imaginaire linguistique à l'imaginaire culturel et modélisation*, „Sêméion. Travaux de sémiologie”, n° 7, p. 119-127.
- Houdebine-Gravaud, Anne-Marie (2009). *Concept ou théorie: l'imaginaire linguistique, sa formation, son extension*, in Musanji Ngalasso-Mwatha (dir.), *L'imaginaire linguistique dans les discours littéraires, politiques et médiatiques en Afrique*, n° 1, Bordeaux: Presses Universitaires de Bordeaux, p. 29-50.
- Museanu, Elena (2013). *Neologisme englezești în terminologia economică românească*, in Rodica Zafiu, Adriana Ștefănescu, Carmen Mîrzea Vasile, Raluca Brăescu (ed.), *Limba română: variație sincronică, variație diacronică. Gramatică. Fonetică și fonologie. Lexic, semantică, terminologii (I)*, București: E.U.B., p. 219-224.
- Peñalver Vicea, Maribel, 2008, *L'altérité métalinguistique dans le discours littéraire*, „Sêméion. Travaux de sémiologie”, n° 7, pp. 119-127.
- Stoichițoiu-Ichim, Adriana (2008). *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*, București: ALL.
- Zafiu, Rodica (2002). *Mărci ale oralității în limbajul jurnalistic actual*, in Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București: E.U.B., p. 399-430.
- Zarate, Geneviève, Lévy, Danielle, Kramsch, Claire (sous la direction de) (2008). *Précis du plurilinguisme et du pluriculturalisme*, Paris: Éditions des archives contemporaines.

IDENTITE / VS / ALTERITE METALINGUISTIQUES DANS LE DISCOURS MEDIATIQUE ROUMAIN

Résumé: Dans les journaux qui se proposent essentiellement d'informer les lecteurs sur les événements qui animent l'espace public, ou de susciter une opinion, il arrive qu'on découvre aussi des articles consacrés, entièrement ou partiellement, régulièrement ou accidentellement, à une réflexion plus ou moins poussée sur l'usage que les locuteurs roumanophones font de leur langue. Parfois on tombe sur une expression que l'auteur d'un article d'information générale, par exemple, s'empresse de traduire en roumain, si elle est empruntée à une langue étrangère, ou de mettre en relation d'équivalence avec une périphrase explicative, si elle relève de la langue maternelle du journaliste, avec un synonyme mieux connu ou plus expressif : nous y reconnaissons les traces de l'activité ou de l'attitude métalinguistique du locuteur/énonciateur, qui ne peut s'empêcher de jeter un regard critique sur la langue dans laquelle il s'exprime, d'évaluer l'usage qu'il en fait, de rapporter son propre discours à celui des autres, dans une intention comparative. En Europe unie, où le plurilinguisme et le dialogue interculturel sont à l'ordre du jour, il n'est pas rare que les journalistes roumains, comme beaucoup d'autres sujets parlants, aillent chercher dans une autre langue- culture, un moyen d'expression qui traduise – mieux, pensent-ils, ou de manière plus frappante, plus élégante ou plus vigoureuse – leur(s) idée(s). Quelle relation ont-ils à leur langue, à cette langue roumaine dans laquelle ils déclinent leur identité? Quelle relation ont-ils à la langue étrangère à laquelle ils empruntent un mot, une formule ou un énoncé? Comment l'identité et l'altérité métalinguistiques se conjugent-elles dans ces conditions? Le modèle de l'Imaginaire linguistique nous permettra, pensons-nous, de voir plus clair dans ce réseau de relations.

Mots clés: identité, altérité, différence, imaginaire linguistique, activité métalinguistique, normes subjectives, normes fictives.